

BÁSNICKÝ PŘEKLAD V RUSKO-SLOVENSKO-ČESKÝCH SOUVISLOSTECH

Anna Valcerová: *Hľadanie súvislostí v básnickom preklade*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2006.

Prešovská historička a teoretička literatury vydala soubor svých vnitřně provázaných studií, jejichž opěrnými body jsou úvahy z versologie a teorie verše v rusko-slovanských a marginálně také českých souvislostech. Publikace, již svým pojednáním o autorce uzavírá František Všeticka, se skládá ze tří rozsáhlých celků. V prvním pojednává autorka o vztahu významu a tvaru na příkladu tvorby Andreje Vozněsenského a jeho překladů do slovenštiny a češtiny z pera Miroslava Válka a Václava Daňka, v druhém (*V labyrinte vztahov*) píše obecně úvahy o překladu a kriticky posuzuje různé slovenské překlady S. Jesenina, M. Cvetajevové, M. J. Lermontova a P. J. Šafařika/Šafářika (Tatranská múza s lírou/lýrou slovanskou).

Nejkompaktnější a nejpracovitější je první část s názvem *Vzťah významu a tvaru*. Již z této velké kapitoly, vlastně malé monografie o A. Vozněsenském, jeho metrice, vztahu slovenské a ruské poezie, vztahu básníka a překladatele aj., je patrné, že autorka vychází v podstatě z imanentních metod, zejména ze školení pražského strukturalismu, z morfologických přístupů a zdá se, že řada z nich příliš nezastarala, naopak přináší svěží a často nové výsledky. Důležitá je hned první část, v níž Valcerová zkoumá Váلكovy překladatelské předpoklady k uchopení Vozněsenského poetiky, tj. typologické souvislosti jejich poezie. Problém originálního tvůrce a překladatele je ovšem podstatnou součástí translátologických bádání, i když Valcerová se nám tu spíše jeví jako tradiční teoretička překladu, která vychází z textu a text je pro ni určující i pro bádání o recepci a celkovém vyznění originálu i překladu. Z toho, co R. Wellek a A. Warren nazývají „intrinsic“ a „extrinsic“ má u Valcerové jednoznačnou prioritu „intrinsic“, neboť text je u ní počátkem i koncem všeho, smyslem i cílem, který však transcenduje. Na rozdíl od některých svých slovenských kolegů, kteří často zakotvili u „extrinsic“, tj. zkoumání spíše vnějších atributů recepce, a tedy i překladu, kde se již ztrácí skutečné literárněvědné východisko a převažuje cosi amorfního, co si teprve hledá vlastní definici a buduje vlastní obor, je tu Valcerová v dobrém slova smyslu tradiční tím, že neopouští své badatelské pole, tedy literaturu, text. Při typologickém srovnávání Váлка a Vozněsenského vychází autorka z několika textů, ačkoli za jejím bádáním je jistě celý textový korpus obou básníků. Ukazuje, že nehledě na společný princip asociativnosti jde u obou o záměrně komponovaný celek, ve kterém je náhodnost vzájemných významových vazeb jen zdánlivá (s. 10). Za podstatné pokládám bádání o souvislostech zvukové stránky básně a jejího významu: je to sice téma tradiční, ale dnes často opouštěné nebo méně kultivované. Zde začíná také rusko-slovensko-český básnický trojúhelník (*Goya*). Tu autorka celkem logicky dochází k závěru, že český překlad Daňkův nepatří k nejpodařenějším: „I keď Daněk použil jazykovo správnu substitúciu, vo vzťahu k základnej významovej archiséme originálu sa zachoval ako cudzinec, ktorý si prekladá zvuky cudzieho jazyka, pripisujúc im také významy, aké majú v jeho jazyku. Týmto „domácim“ prehodnotením zvuku, presnejšie fonémy G, narušil český prekladateľ vzájomnú spätosť zvukového, rytmického, kompozičného a významového plánu básne [...] Slovenský prekladateľ sa neusiluje o filologicky doslovný preklad. Jeho variant je v segmentoch vzdialenejší originálu ako český text, ktorý sa takmer zhoduje s „podstročnikom“, čo len dokazuje, že v českom prípade máme pred sebou preklad na úrovni slova. Miroslav Válek si naopak vyberá slova, ktoré vôbec nemajú doslovný pendant vo východiskovom texte, ale obsahujú fonému G.“ (s. 22–23). Kromě zvukového rozboru a sémantiky hláskové instrumentace je podstatnou součástí této studie problém rýmu a jeho překladatelské řešení. Valcerová se opírá o známou studii Žirmunského a vychází z ruské tradice rýmování, která se od slovenské, ale i od české podstatně liší v závislosti na ruských redukcích. Využití statistických metod při zkoumání rýmu u Vozněsenského a jeho překladu na pozadí národní rýmové tradice je adekvátní a průkazné. To se týká i sémantické a kompoziční funkce rýmu a jeho překladové substituce. Celkově i tu Valcerová nachází zřetelnou uměleckou převahu M. Válka nad jeho českým kolegou jednak v hlubším

porozumění Vozněsenského poetice, jednak v nalezení adekvátních prostředků v cílovém jazyce, jež jsou dány tím, že Válek je netuctový básník, jehož poetika nachází v poetice Vozněsenského uchopovací osy. Daňkovu metodu charakterizuje jako dobově podmíněnou, modernizovanou a intelektualizovanou, jež souvisí s halasovskou tradicí obnovovanou v 60. letech 20. století. Tu nevím, zda má Valcerová zcela pravdu; spíše bych řekl, že souvisí s celkovou tradicí českého překládání z ruštiny, přesněji s jeho dominantní pražskou, poněkud instrumentalizovanou variantou: tu ostatně tu nacházíme v překladech prózy, nejen poezie, tj. v absolutizaci jedné literární tradice, jež jde po povrchu, nikoli do zvukové sémantických hlubin básnického textu. Podobně přínosná jsou pozorování Valcerové ve sféře sémantiky a rytmu i metafory.

Nesouhlasím ve všem: například ruskou tradici rýmování bych viděl širě, jinak, stejně jako bych asi nebyl tak přísný k metodě Daňkově, neboť ve Vozněsenském nacházím i tuto instrumentální polohu, stejně tak i v jeho metafoře. V návaznosti na A. Marčenkovou uvádí autorka souvislost Vozněsenského s poezií 18. století (právě zde je ta instrumentálnost, ta řemeslnost, ona „upočinnost“ „neučesanost“). Rozhodně však Vozněsenskiij vychází ze zcela jiných kořenů než Bachtinův Rabelais, i když se tu mísí vysoké a nízké – to je právě to z 18. století, z kadlubu rokoka, klasicismu a preromantismu, resp. z jejich sváru, nikoli z lidových karnevalových kořenů.

Celkově bych k partii Vozněsenskiij – Válek podotkl ještě jednu věc: škoda, že se Valcerová hlouběji nezabývá tlumočením církevněslovanského lexika. A je tu ovšem ještě rovina ideová, sice dnes ve Válkově případě nejméně populární, často retušovaná nebo expurgovaná: chtělo by to propojení zvukové, tvarové a významové stránky se stránkou ideovou. Možná by tato analýza prozradila daleko víc nejen o obou básnících, ale také o určitých vývojových peripetiích obou poezií.

Zásadní význam má již první studie druhého oddílu o slovenské teorii překladu. Na několika překladech z německé poezie autorka ukazuje, že do roku 1989 byl mírou výrazu v básnickém překladu na Slovensku spíše výkyv k aktualizaci než filologický střed se všemi jazykovými a kulturními posuny (s. 120). Na tomto pozadí pak zkoumá překlady S. Jesenina z pera Z. Jesenského v souvislosti s modernějšími překlady jiných autorů z pera Jána Zambora. Dále ještě dodává téma aktualizáčních překladů poezie Lermontovovy a nakonec Feldekův slovenský překlad klasické Šafaříkovy/Šafaříkovy básně Tatranská múza s lírou/lýrou slovanskou a tím, že aktualizáční překlad prý na Slovensku už svou roli dohrál (nejsem o tom přesvědčen).

Klíčovou postavou posledního oddílu je oprávněně již zmíněný slovenský básník, literární vědec a teoretik překladu a překladatel Ján Zambor, čemuž předchází pojednání o básnickém překladu na Slovensku po roce 1945. V partii o poezii Anny Achmatovové se autorka podle mého názoru nadbytečně zastavuje u biografických a literárněvědných aspektů, které s hlavní tematikou souvisejí jen volně, naopak přínosné jsou kapitoly o Zamborových kompenzacích ruského amfibru. Také poukázání na spojitosti Zambora-teoretika a Zambora-překladatele je funkční a vzájemně se osvětluje. V řadě různých slovenských překladů Evžena Oněgína včetně zatím posledního Štrasserova by se možná hodilo odkázat i ke studii A. Červeňáka. V českých souvislostech si nemyslím, že překlad O. Maškové je zastaralý a jen poplatný situaci 60. let: zejména v konfrontaci s novým překladem Milana Dvořáka (1999) se zdá velmi svěží a hlavně jemně chápající ženské polohy básně-románu.

Kniha A. Valcerové je vyrovnaná, kompozičně dobře skloubená, funkčně komparativní. A hlavně je to práce povytce versologická a týkající se teorie překladu. Autorka příliš neoperuje módními translátologickými klišé, je uměřená, řekl bych až tradicionalistická, ale přitom invenční, s vlastním, často vyhraněným, osobitým názorem. Její kniha je dobrým příspěvkem k rozvoji disciplíny, která by v našem prostoru neměla zhynout na úbytě, a také představuje zkonkrétnění, opětovné zliterárnění teorie překladu, jež se takto vrací z vnějších výletů k textu.

Ivo Pospíšil